

Як аргонавти в давнину

Джек Лондон

Переклад Надії Боровик

ЯК АРГОНАВТИ В ДАВНИНУ

Влітку 1897 року неспокій оселився в домі Тарвотерік. Старого Тарвотера, що ось уже з десятирок років, здавалося, зовсім заспокоївся і скорився своїй долі, раптом знову наче гедзь укусив. Цього разу це була клондайкська гарячка *. За перший і незмінний симптом таких приступів правила у нього пісня. Співав він завжди ту саму пісню, хоч пам'ятав з неї лише перший куплет, та й з того забув один рядок. І вся родина вже знала, що ноги йому так і сверблять, а мозок точить невідступна маячна ідея, коли він хрипким тріскуватим фальцетом заводив:

*Як аргонавти * в давнину,
Пливем шляхом тяжким,
Тум-тум, тум-тум, тум-тум, тум-тум,
За Руном Золотим.*

Десять років перед тим він завів свій гімн, що його співав на мотив "Слава в вишніх богу", коли схопив патагонську золоту гарячку *. Численна родина гуртом напосіла на нього, та не так легко було вгамувати старого. Коли всі спроби похитнути його рішучість зазнали невдачі, рідня наслала на нього адвокатів, погрожуючи встановити над ним опіку, а самого його запроторити до божевільні — захід цілком слушний щодо людини, яка чверть століття тому процвиндрила в ризиковних спекуляціях величезні володіння в Каліфорнії, окрім якихось жалюгідних десяти акрів, і яка відтоді не виявила найменшої ділової кмітливості.

Погроза вдатися до адвокатів вплинула на Джона Тарвотера, як добрий гірчичник, бо саме через панів адвокатів, у чому він був глибоко певний, просторі тарвотерські землі спливли йому з рук. Тож не дивно, що під час патагонської гарячки вистачило самого натяку на такий сильно діючий засіб, щоб його вилікувати. Старий швидко одужав від гарячки і погодився не їхати до Патагонії, довівши тим самим, що він при здоровому розумі.

Але невдовзі виявилось, що старий таки насправді несповна розуму, коли він без ніякого прохання передав дарчим записом власній родині свої десять акрів землі, води, будинок, стайню та інші надвірні будівлі. До цього він докинув ще вісімсот доларів, які довго зберігав у банку,— рештки своїх колишніх багатств. Однак тепер рідня не вважала за потрібне замикати його до божевільні, бо тоді дарчий запис неминуче втратив би законну силу.

— Старий щось ніби сердиться,— сказала його старша дочка Мері, сама вже бабуса, коли батько кинув палити.

Собі він залишив тільки пару старих шкап, візок і свою окрему кімнату в людному домі. Далі він заявив, що не хоче нікого з дітей обтяжувати, і взявся возити пошту двічі на тиждень з Келтервіла через гору Тарвотер до Олд-Алмадена, де в гористій скотарській околиці була ртутна копальня. На своїх стареньких шкапах він насилу встигав двічі за тиждень з'їздити туди й назад. Та проте за десять років, чи то дощ чи година, не було випадку, щоб він пропустив рейс. Так само ні разу не забув він заплатити Мері за своє харчування. На цій платні він наполіг, одужавши після патагонської гарячки, і платив завжди справно, хоч і мусив задля цього відмовитися від тютюну.

— Еге ж! — з думками своїми старий звирявся тільки трухлявому колесу старого водяного млина, якого ще сам поставив з доброго дерева і на якому молов пшеницю для перших поселенців.— їм ніколи не запроторити мене до богадільні, поки я сам заробляю на шматок хліба. А що в мене тепер ані centa в кишені, то й ніякий шахрай-адвокат на мою душу не поласиться.

І от саме за ці вельми розумні вчинки Джона Тарвотера стали вважати мало не божевільним!

Вперше заспівав він "Як аргонавти в давнину" у 1849 році, коли двадцятидвохлітнім юнаком захворів на каліфорнійську гарячку *, спродав двісті сорок акрів землі у Мічігані, сорок з них уже розкорчованих, купив на ті гроші чотири пари волів та фургон і рушив через прерії.

— Біля Форту Гол ми розділилися: частина переселенців повернула на північ до Орегону, а ми подалися на південь, до Каліфорнії,— так він завжди закінчував розповідь про цей виснажливий перехід.— А в долині Сакраменто ми з Білом Пінгом ловили арканом грізлі в чагарниках Каш-слу.

Багато років він візникував і промивав золото, аж поки на свою пайку від копальні Мерсед не задовольнив успадкований від батьків і притаманний часові голод на землю, оселившись в окрузі Сономі.

І всі ці десять років, розвозячи пошту в Тарвотеровій околиці, вгору Тарвотеровою долиною, через гору Тарвотер,— більшість-бо цієї землі належала колись йому,— він мріяв повернути її собі перше, ніж ляже в домовину. І ось тепер, випроставши зігнуту роками високу худорляву постать, з гарячковим вогником в маленьких, близько посаджених очах, він знову затягнув свою давню пісню.

— Он іде — чуєте, як виводить! — сказав Вільям Тарвотер.

— Та в нього не всі дома! — засміявся Гаріс Топінг, поденник, чоловік Енні Тарвотер і батько її дев'яти дітей.

Двері на кухню відчинилися, і на поріг ступив старий — він ходив дати коням корму. Пісня урвалася у нього на вустах. Але Мері вже й до цього була роздратована, бо спекла собі руку, та ще й онук заслаб на живіт, хоч коров'яче молоко для нього й розводили як слід.

— Все одно нічого не вийде, батьку,— напалася вона на старого.— Минулися часи, коли ти міг стрімголов нестися у якийсь там Клондайк, а за ці співи хліба не купиш.

— Кажи, кажи, а я ось головою закладаюся, що якби добрався б до цього Клондайку, то знайшов би досить золота, щоб викупити тарвотерські землі,— спокійно відповів старий.

— Ото старий дурень,— кинула Енні стиха.

— Таж на це треба б тисяч триста з гаком,— спробував Вільям охолодити його запал.

— Я й добув би тисяч триста з гаком, тільки б дістався туди,— лагідно заперечив старий.

— Дякувати богіві, що туди не дійдеш пішки, а то ти б відразу подався, я знаю! — крикнула Мері.— А морем їхати — грошей треба.

Були в мене колись гроші,— смиренно мовив батько.

— Ну, а тепер їх у тебе нема, то нічого й згадувати,— порадив Вільям.— Минулися ті часи. Колись ти з Білом Пінгом ведмедів арканом ловив, а тепер і ведмедів уже нема.

— Однаково...

Але Мері урвала його. Схопивши з кухонного столу газету, вона несамовито замахала нею під самим батьковим носом.

— А що кажуть самі клондайкці? Ось тут ясно надруковано. Лише молоді та дужі можуть витримати. На Клондайку гірше, як на Північному полюсі. Скільки їх там загинуло! Подивись-но на їхні портрети. Ти ж років на сорок старіший за найстаршого з них.

Джон Тарвотер подивився, але погляд його привернули інші фотографії на тій же таки сенсаційній першій сторінці.

— А глянь-но на знімки цих самородків, що вони привезли звідти,— сказав він.— Я розуміюся на золоті. Хіба не накопав я двадцять тисяч з Мерседу? А хіба не було б там і сотні тисяч, якби злива не розмила моєї загати? Дістатися б тільки на Клондайк...

— Навіжений, та й годі! — мало не в вічі глузував Вільям.

— Оце так до батька говорити! — лагідно покартав його старий Тарвотер.— Якби я посмів своєму батькові таке сказати, він би мені голоблею всі ребра перелічив.

— Та ти ж справді навіжений, тату,— почав був Вільям.

— Вважай, що твоя правда, синку. Бо ось мій батько був при здоровому розумі й не стерпів би так.

— Старий, певно, начитався в журналах про людей, що розбагатіли на схилі віку,— підшкільнула Енні.

— А чого б і ні, дочко? — запитав він.— Чого б не розбагатіти людині й після сімдесяти? Мені ж сімдесят тільки цього року минуло. Може, я б і розбагатів, аби тільки на Клондайк потрапив...

— Але тобі туди не потрапити,— відрубала Мері.

— Ну що ж, як ні, то й ні,— зітхнув він.— Піду-но я краще спати.

Він підвівся — високий, худий, маслакуватий, корячкуватий — велична руїна дужої колись людини. Його коструbate волосся й борода були не сиві, а сніжно-білі, так само, як і пучки волосся на здоровезних гудзуватих пальцях. Він ступив до дверей, відчинив

їх, зітхнув і, оглянувшись, зупинився.

— А все-таки ноги у мене страх як сверблять,— поскаржився він жалібно.

Другого ранку, ще поки всі спали; старий Тарвотер при світлі ліхтаря нагодував і запряг коней, а при світлі лампи зварив собі сніданок, попоїв і виїхав Тарвотеровою долиною на дорогу до Келтервіла. Дві обставини були незвичайні в цій його звичайній подорожі, яку він здійснював тисячу сорок разів відтоді, як підрядився возити пошту. Перше те, що він не доїхав до Келтервіла, а звернув на головну дорогу, що вела на південь, до Санта-Рози. А ще дивовижнішим було те, що в ногах у нього лежав загорнутий у папір пакунок — єдиний його чорний костюм, якого Мері вже давно не давала йому одягати, але не тому,— як він здогадувався,— що той пошарпався, а тому, що вважала його досить пристойним, щоб батька в ньому поховати.

У комісійній крамничці в Санта-Розі він продав костюм за два з половиною долари. Той самий люб'язний крамар дав йому чотири долари за весільну обручку небіжчиці-дружини. Коней і візка він збув за сімдесят п'ять доларів, щоправда готівкою діставши тільки двадцять п'ять. Ненароком зустрівши на вулиці Алтона Гренджера, якому раніше ніколи навіть не натякав про позичені ще в сімдесят четвертому році десять доларів, Тарвотер нагадав йому про цей невеличкий борг і негайно його одержав. А дізнавшись неймовірну річ, що у відомого на все місто п'яниці, якого він не раз частував у давно минулі дні свого добробуту, завелися гроші, Джон Тарвотер позичив ще й у нього долара. Кінець кінцем вечірнім поїздом він виїхав до Сан-Франціско.

Через два тижні з напівпорожньою полотняною торбою 3?о плечима" Де лежали укривала й дешиця з одягу, він зійшов на берег Даї саме в розпал рушення на Клондайк. На березі панував справжній шарварок. Десять тисяч тонн спорядження лежали тут абияк розкидані, а навколо кричали й метушилися двадцять тисяч людей. Вартість доставки вантажів через Чілкутський перевал до озера Ліндермену різко підскочила: замість шістнадцяти індіани правили тепер тридцять центів за фунт, що становило шістсот доларів за тонну. А полярна зима вже чигала на обрії. Всі знали це і добре розуміли, що з двадцяти тисяч тільки дехто перебереться через перевал, а всій решті доведеться тут зимувати, чекаючи на припізнілу весну.

Ось на цей берег і ступив старий Джон Тарвотер, минув його, не барячись, і, мугикаючи свою давню пісеньку, попрямував стежкою вгору до Чілкуту, сам як дідусь-ар— гопавт, не завдаючи собі клопоту яким-будь* спорядженням, бо ніякого такого спорядження й не мав. Ночував він над берегом Даї за п'ять миль вгору по течії,—на місці, далі від якого каное вже не йшли. Тут річка ставала стрімким гірським потоком, що виривався з темної ущелини перед льодовиками високо в горах.

І ось тут другого дня рано-вранці він побачив, як один чоловічок, що сам важив не більше від ста фунтів, заточуючись під вагою стофунтового лантуха з борошном, обережно ступив на кладку. Побачив і те, як той чоловічок послизнувся на кладці, впав долілиць у тихий затон, футів зо два завглибшки, і спокійнісінько почав тонути. Йому зовсім не хотілося так легко віддавати богові душу — просто йому не давав підвестися лантух, що важив стільки ж, скільки він сам.

— Дякую вам, діду,— озвався він до Тарвотера, коли той допоміг йому підвестися й вибратись на берег.

Розшнуровуючи черевики й виливаючи з них воду, незнайомиць розбалакався, потім вийняв золоту монету в десять доларів і простяг своєму рятівникові.

Старий Тарвотер похитав головою: він весь колотився, до колін змокнувши у крижаній воді.

— А ось по-дружньому перекусити з вами не відмовлюся.

— Ви що, досі не снідали? — щиро зацікавившись, запитав чоловічок, який мав понад сорок років і називався Енсоном.

— Рісочки в роті не було,—признався Джон Тарвотер.

— А де ж ваше спорядження? Попереду?

— Нема в мене ніякого спорядження.

— Сподіваєтесь купити харчі на місці?

— Ні за що купувати, друже, грошей ані долара. Та це не так важливо, мені б зараз чого-небудь гаряченького попоїсти.

В таборі Епсона, за чверть милі далі, Тарвотер побачив тендітного рудобородого чоловіка років тридцяти, що, лаючись, силкувався розвести багаття з сирого верболозу. Відрекомендований як Чарлз, він переніс усю свою лють і обурення на Тарвотера і спідлоба сердито глянув на нього, а той, удаючи, ніби нічого не помітив, заходився коло багаття, що тільки диміло, бо рудобородий прихитрився загородити його камінням од вітру. Відкинувши каміння, Тарвотер використав свіжий вранішній вітерець для протягу, і незабаром замість диму весело затріщало полум'я. Тим часом надійшов і третій компаньйон Біл Вілсон, або Здоровань Біл, як вони його називали, з клунком на сто сорок фунтів, і Чарлз подав препоганий, як на Тарвотера, сніданок. Каша була недоварена, а знизу підгоріла, шинка обвуглилася, а кава не кава, а чисте пійло.

Похапцем перекусивши, троє компаньйонів узяли лямки й подалися стежкою назад, де за милю, на останньому переході, залишилась решта їхнього спорядження. А старий Тарвотер узявся до роботи. Він помив посуд, назбирав хмизу, полагодив порвану лямку, нагострив кухонного ножа та сокиру і наново перев'язав кайла й лопати, щоб зручніше було нести.

Під час короткого сніданку його вразило, що Енсон і Здоровань Біл з якоюсь особливою шанобою ставляться до Чарлза. Тож коли Енсон, принісши ще одного стофунтового клунка, сів перепочити, Тарвотер здалеку завів про це розмову.

— У нас, батче, ось як,— пояснив Енсон.— Ми розподілили свої обов'язки. У кожного з нас своя спеціальність. Ось я, скажімо, тесля. Коли доберемося до Ліндермену, зрубаємо дерева й розпиляємо на дошки, то будівництвом човна керуватиму я. Здоровань Біл — лісоруб і рудокоп. Тому він відповідатиме за розпилювання лісу й усі рудокопні роботи. Більшість нашого спорядження попереду. Ми геть усі гроші заплатили індіанам, що приставили його на Чілкут. Наш четвертий компаньйон зараз там, він саме перетягає спорядження вниз на той бік. Його прізвище Ліверпул, він

моряк. Отож, коли збудуємо човна, то переправою через озера й пороги до Клондайку командуватиме він.

— А Чарлз — цей містер Крейтон — яка ж у нього спеціальність? — спитав Тарвотер.

— Він комерсант. Коли дійдеться організовувати, тоді він орудуватиме.

— Гм,— задумався Тарвотер.— Пощастило ж вам! Такий набір спеціальностей в одному гурті!

— Та ще й як пощастило! — погодився Енсон.— І вийшло це зовсім випадково. Ми всі вирушали кожен сам по собі. А зустрілися на пароплаві, що від Сан-Франціско, і там організували компанію. Ну, мені вже час іти, а то Чарлз почне допикати, що я не переніс своєї частки. Бо й справді, не може ж недоросток носити такі самі клунки, як і здоровань.

— Залишайтеся і зготуйте нам чого-небудь на обід,— звернувся Чарлз до Тарвотера, коли, прийшовши до табору з вантажем, побачив, як добре той з усім упорався.

І Тарвотер зварив обід, таки справжній обід, перемив посуд, а на вечерю зготував чудової свинини з бобами і спік на сковорідці такі смачні перепічки, що троє компаньйонів мало трупом не лягли, переївшись. Помивши посуд після вечері, він настругав скалок, щоб уранці швидше розкласти багаття, показав Енсонові особливий спосіб узуватися, щоб не натирано ноги, "проспівав "Як аргонавти в давнину" і розповів про великий перехід через прерії в сорок дев'ятому році.

— Їй-богу, це перший приємний привал, відколи ми на березі,— зауважив Здоровань Біл, вибивши люльку й скидаючи черевики на ніч.

— То я ніби став трохи в пригоді вам, хлоп'ята? — лагідно спитав Тарвотер.

Всі ствердно кивнули.

— Тоді, хлопці, я маю щось вам запропонувати. Пристанете ви чи ні, але спершу вислухайте. Вам треба швидше добутися на місце до льодоставу. А один з вас половину часу витрачає на куховарство, замість того щоб переносити вантаж. Якщо я куховаритиму, справи у вас підуть жвавіше. Та й їжа буде ліпша, тож і працюватиметься ліпше. А між ділом і я сам дещицю міг би переносити, дещицю, правда.

Здоровань Біл і Енсон почали були кивати головою на знак згоди, коли це Чарлз зупинив їх.

— А що ви за це хочете? — запитав він у старого.

— Та вже як хлопці вирішать...

— Так діла не роблять,— гостро вичитав йому Чарлз.— Ваша пропозиція, то й доказуйте її до кінця"

— Бачите, річ у тому...

— Ви, мабуть, хочете, щоб ми вас годували цілу зиму, га? — перебив його Чарлз.

— Та ні, навіщо ж. Мені б тільки дістатися до Клондайку у вашому човні, та й добре.

— У вас же ані крихти харчів, діду. Ви помрете там з голоду.

— Я вже давненько навчився здобувати собі харч,— відповів старий Тарвотер, і в

очах його спалахнув задирливий вогник.— Мені сім десятків років, але я ще ні разу не помирав з голоду.

— А дасте розписку, що самі піклуватиметесь про себе, як тільки доберемося до Доусона? — правив своєї комерсанта.

— Чом би й не дати,— була відповідь.

І знову Чарлз не дав товаришам висловити задоволення з приводу такої угоди.

— Ще одна річ, діду. Нас четверо компаньйонів, і в таких питаннях всі ми маємо голос. Ліверпул зараз попереду з основним нашим спорядженням. Він теж має дати згоду, але його немає тут.

— А що він за один? — спитав Тарвотер.

— Урвиголова, та ще й запальний, лихої вдачі.

— Таки гарячкуватий,— притакнув Енсон.

— А що вже лається — просто страх! — засвідчив Здоровань Біл.— Проте хлопець він справедливий,— відразу ж додав він.

Енсон широко кивнув, приєднуючись до цієї думки.

— Ну що ж, хлопці,— сказав Тарвотер.— Вибрався я до Каліфорнії і дістався туди, тож і до Клондайку дістанусь. І ніщо не зупинить мене, аніщо. А свої триста тисяч із землі я добуду, хоч би там що, бо ці гроші мені конче потрібні. Лиха вдача мене не лякає, аби хлопець був справедливий. Спробую своє щастя, піду з вами, поки наздоженемо його. Коли він скаже "ні", вважаймо, що я програв. Але навряд, не може він відмовити, бо до льодоставу обмаль часу, та й мені запізно вже шукати іншої нагоди. А що я цілком певен, що доберусь до Клондайку, то просто неможливо, щоб він сказав "ні".

Отак старий Джон Тарвотер став однією з незвичайних постатей на цій дорозі, що й без того рясніла незвичайними постатями. Тисячі людей, котрим доводилось разів по двадцять міряти кожну милю дороги, щоб перенести на своїй спині півтонни вантажу, вже знали його і кликали по-дружньому Дідом Морозом. І, працюючи, він завжди заводив старечим фальцетом свій гімн. Жоден з трьох супутників Тарвотерових не міг нарікати на його роботу. Таки правда, суглоби його погано гнулися — він гадав, що в нього є трохи ревматизму,— і рухався він повільно, з хрускотом і тріском, а проте безупинно ворухився. Спати ввечері лягав останній, а вранці вставав перший, щоб напоїти товаришів гарячою кавою, поки вони до сніданку перенесуть по одному клунку. А між сніданком та обідом і обідом та вечерею завжди вправлявся і сам перенести кілька клунків. Але вагою не більше, як шістдесят фунтів. Він міг узяти й сімдесят п'ять, тільки тоді швидко стомлювався. Одного разу він спробував нести дев'яносто фунтів, але впав на стежці, і потім кілька днів у нього підламувалися ноги.

Праця! На цій дорозі, де навіть призвичаєні до тяжкої роботи люди вперше спізнавали, що таке праця, ніхто відповідно до своїх сил не працював більше, ніж старий Тарвотер. Гнані розпачем перед швидким наступом зими, ваблені шаленою жадобою золота, вони працювали до крайнього виснаження і падали на дорозі. Одні, коли невдача ставала ясна, стрілялися. Другі божеволіли, а треті, не витримавши

нелюдського напруження, поривали з компаньйонами і сварилися на все життя з давніми друзями, що були не гірші за них, а тільки так само змучені й роздратовані, як і вони.

Праця! Старий Тарвотер міг присоромити їх усіх, незважаючи на тріск та хрускіт у суглобах і сухий дошкульний кашель. Зрання і допізна, на дорозі чи в таборі, він завжди був на видноті, завжди щось робив і завжди озивався на прізвисько Дід Мороз. Стомлені мандрівники, притуливши до колоди чи скелі поруч з його клунком і свої, просили бувало:

— Заспівай-но, дідусю, оту свою пісню про сорок дев'ятий рік.

І коли він, важко дихаючи, виконував їхнє прохання, знову завдавали на плечі свою ношу і, зауваживши, що це справді підбадьорює, рушали далі.

— Коли хто чесно заробив свій проїзд,— сказав Здоровань Біл компаньйонам,— то це наш старий співака.

— Еге ж,— підтвердив Енсон.— Йому ж ціни не скласти. І як на мене, то я не проти того, щоб прийняти його до спілки на повних правах.

— Отакої! — втрутився Чарлз Крейтон.— Доберемось до Доусона і попросаємося з ним, як і домовлялись. А то ще доведеться й поховати його, як зостанеться з нами. Та ще, кажуть, тут буде голод, і кожна крихта хліба важитиме, як чисте золото. Не забувайте, ми ж годуємо його з власних припасів усю дорогу. І якщо на той рік нам буде скрута, нарікайте на себе. Пароплави з харчами не доберуться до Доусона раніше, як у середині червня, а до цього ще дев'ять місяців.

— Що ж, ти вклав не менше грошей і спорядження, ніж кожен з нас,— визнав Здоровань Віл,— а тому маєш таке саме право голосу.

— І я скористаюся цим правом,— заявив Чарлз, дедалі більше дратуючись.— Ваше щастя, що серед вас є людина, котра вміє все передбачити, а то з вашою дурною жалістю ви всі поздихали б з голоду. Кажу ж вам, що наближається голод. Я вже добре знаю ситуацію. Борошно дійде до двох, а то й десяти доларів за фунт, та й того ніхто не продаватиме. Згадаєте моє слово.

Стежка слалася через осипища, угору похмурою ущелиною до Овечого табору, попри загрозливо навислі льодовики до гори Ваги й від Ваги по крутих виступах вичовганих льодовиками скель, куди люди видиралися мало не рачки; і всюди на цій дорозі старий Тарвотер куховарив, носив клунки й співав. Через Чілкутський перевал, що лежить понад смугою лісу, він перебрався у вирі першої осінньої завірюхи. Ті, хто був уже внизу, на непривітному березі озера Крейтеру, де не було навіть хмизу для багаття, почули, як з присмерку над ними залунав чийсь примарний голос:

*Як аргонавти в давнину,
Пливе шляхом тяжким,
Тум-тум, тум-тум, тум-тум, тум-тум,
За Руном Золотим.*

І з снігового вихору, зігнувшись під шістдесятифунтовим клунком, з'явилася висока

худорлява постать із сніжно-білими, як сама хурделиця, бакенбардами.

— Дід Мороз! — привітали його радісно.— Тричі "Ура!" на честь Діда Мороза!

За дві милі лід Крейтеру міститься Щасливий табір — так його названо через те, що тут починається верхній край лісової смуги, де люди можуть, нарешті, зігрітися коло багаття. А втім, навряд чи можна було назвати лісом ці карликові гірські ялинки, крони яких ніколи не сягали вище, ніж на фут над мохом, а стовбури, наче огудиння, звивалися і стелилися під мохом. Тут, на стежці до Щасливою табору, першого за цілий тиждень сонячного дня, старий Тарвотер прихилив свій клунок до величезного валуна, щоб перепочити. Стежка обходила навколо валуна, і по ній поволі ступали вперед тяжко навантажені люди, а назад поспішали інші, з порожніми лямками, по новий вантаж. Двічі старий Тарвотер пробував підвестися й рушити далі, та щоразу тремтіння в ногах змушувало його опустити ношу, щоб зібратися на силі. З-за валуна почулися вітальні вигуки. Він упізнав голос Чарлза Крейтона і зрозумів, що вони, нарешті, зустрілися, з Ліверпулом. Чарлз відразу ж поринув у справи, і Тарвотер від слова до слова почув, як непохвально Чарлз відізвався про нього і про пропозицію довести його до Доусона.

— Ото дурна пропозиція,— висловив свою думку Ліверпул, коли Чарлз скінчив.— Сімдесятилітній дідуган! Якщо він ледве ноги волочить, якого дідька ви з ним зв'язалися? Коли буде голод — а на це схоже,— кожна скоринка хліба нам самим потрібна буде. Запасалися ж ми на чотирьох, а не на п'ятьох.

— Та ти не хвилюйся! Все буде гаразд,— почув Тарвотер, як Чарлз заспокоював компаньйона.— Старе луб'я погодилося, щоб останнє слово було за тобою, коли ми наздоженемо тебе. Тобі треба тільки затятися і сказати "ні".

— Ти вважаєш, що я маю відмовити старому після того, як ви подали йому надію і користувалися з його праці від самої Даї?

— Дорогою ж тяжко, Ліверпуле, і лише сильні здолають її,— намагався виправдатися Чарлз.

— А мені, отже, через вас підлоту робити? — обурився Ліверпул, а в Тарвотера аж похололо на серці.

— Та скидається на те,— сказав Чарлз.— Ти мусиш вирішувати.

Тут у старого Тарвотера відлягло від серця, бо повітря розітнув шалений ураган лайки, серед якого проривалися окремі фрази:

— Падлюки!.. Спершу я вас самих пошлю до чорта в зуби! Я вже вирішив, нехай йому біс!.. Старе луб'я піде до Юкону з нами, закарбуй собі це на носі, голубчику! Тяжко?.. Ти ще не знаєш, що таке тяжко, ось я тобі покажу... До дідька спроваджу все спорядження і піду геть, як ви спробуєте збутися старого! Тільки спробуйте, я тоді таку веремію підніму, що й світ вам замакітриться!

І таку життєдайну силу мав цей словесний потік Ліверпулів, що старий легко, немов пір'їнку, завдав на плечі свою ношу і почвалав до Щасливого табору.

Всю дорогу від Щасливого табору до Довгого озера, від Довгого озера до Глибокого і від Глибокого вгору, через крутий гірський хребет, і вниз до Ліндермену, люди не на

життя, а на смерть змагалися з зимою. Подорожні надривалися з останніх сил і, вкрай знеможені, плакали обік шляху. Але зима невблаганно насувалася. Повіяли пронизливі осінні вітри, і під холодними дощами та дедалі частішими снігопадами компанія, до якої приєднався Тарвотер, скинула нарешті останні клунки на березі озера Ліпдермену.

Та відпочивати не довелось. По той бік озера, пройшовши з милю від ревучого потоку, вони вибрали ділянку лісу і викопали яму на тартак. Тут уручну, за допомогою поздовжньої пилки, вони розпилювали стовбури ялин на дошки. Працювали вдень і вночі. Тричі протягом ночі старий Тарвотер непритомнів у ямі. А вдень він, як завжди, куховарив і у вільні проміжки допомагав Енсонові будувати човна біля потоку, в міру того як надходили свіжі дошки.

Дні все коротшали. Вітер змінився і дув тепер постійно з півночі, приносячи негоду. Вранці виснажені люди виповзали з-під укриття і в самих шкарпетках розігрівали замерзлі черевики над багаттям, яке Тарвотер уже встигав розпалити. Чутки про голод у глибині краю ставали все настирливіші. Останні пароплави з харчами, що йшли від Берінгового моря, через мілководдя застрягли у гирлі Юкону, за сотні миль на північ від Доусона. Вони стояли біля старої факторії компанії Гудзонової затоки, у Форті Юконі за Полярним колом. Борошно в Доусоні підскочило до двох доларів за фунт, але й за цю ціну ніхто не продавав. Королі Бонанзи й Ельдорадо, що мали без ліку грошей, вибиралися з краю, не мігши тут роздобутись на харчі. Комітети шукачів золота конфіскували все продовольство і посадили населення на тверду пайку. Того, хто приховував хоч жменьку борошна, розстрілювали, як собаку. Десятків зо два людей уже спіткала така доля.

Тим часом нелюдське напруження, яке зломило навіть багатьох молодших від Тарвотера, почало позначатися і на ньому. Він кашляв ще дужче, і якби його змучені товариші не спали, мов мертві, він би раз у раз будив їх ночами. Крім того, він почав застуджуватись, тим-то, лягаючи спати, одягався якнайтепліше, натягуючи на себе геть усе до останньої одежини з клунка. Все, що мав, він намотував на своє худе старече тіло.

— Гай-гай! — зауважив Здоровань Біл.— Зараз тільки двадцять градусів морозу, а старий уже натягає на себе все своє шмаття. Що ж буде потім, коли дійде до п'ятдесяти або шістдесяти?

Вони спустили свого абияк збитого човна у гірський потік, разів з десять мало не потопивши його, і в осінню сніговицю на веслах перепливли вздовж південного краю Ліпдермену. Другого ранку вони гадали навантажити його й вирушити прямо в пащу півночі, у небезпечний перехід на півтисячі миль через озера, гірські річки та пороги. Але ввечері, перед тим як лягти спати, Ліверпул кудись пішов з табору. Повернувся він, коли вже всі спали. Розбудивши Тарвотера, моряк про щось стиха переговорив з ним.

— Слухай, дідусю,— сказав він.— Місце в нашому човні ти маєш, і якщо хто заслужив його, то це ти. Але ж сам розумієш, що тобі вже чимало років, та й здоров'я — бодай не казати. Якщо поїдеш з нами,-то ще й богові душу віддаси. Зажди, дідусю, дай я докажу. Ціна за проїзд човном підскочила до п'ятисот доларів. Я тут попоходив трохи

і знайшов пасажира. Він урядовець Аляскін— ського комерційного банку, і йому будь-що треба їхати. Він ладен дати навіть шість сотень, аби лиш я взяв його у нашого човна. Тепер це місце твоє. Продай його цьому чоловікові, клади шістсот доларів до кишені і катай на південь, до Каліфорнії, поки ще є дорога. За два дні ти доберешся до Даї, а за тиждень будеш і в Каліфорнії. Що ти на це скажеш?

Тарвотер зайшовся таким кашлем, що аж трусився, а коли віддихався, то відповів:

— Ось що я тобі скажу, синку,— почав він.— У сорок дев'ятому я гнав чотири пари волів через прерії і хоч би тобі один здох. Я пригнав їх до самої Каліфорнії, а опісля возив ними вантажі із Форту Саттера до Амеррікен Бара. Тепер я їду на Клондайк. І ніщо мене не зупинить, аніщо. Я поїду човном, в якому ти сидітимеш на кермі, до самісінького Клондайку і витрушу там з моху триста тисяч доларів. А коли так, то вже ж було б чисте безглуздя продати своє місце в човні. Проте я щиро дякую тобі, синку, щиро дякую.

Молодий матрос з запалом схопив старого за руки.

— Далебі, дідусю, ти таки поїдеш з нами! — вигукнув він.— Ти справжня людина.— І, з неприхованим презирством глянувши на Чарлза Крейтона, що хропів собі в РУДУ бороду, додав: — Такі, як ти, здається, більше не родяться, дідусю!

Все далі на північ прокладали собі шлях компаньйони, хоча зустрічні старожитці хитали головами й передрікали, що на озерах вони вмерзнуть у кригу. Озеро й справді не сьогодні-завтра могло взятися кригою, тож, аби виграти час, на небезпеку не зважали. Порожисту протоку поміж озерами Ліндерменом і Бенетом Ліверпул вирішив проскочити, не розвантажуючи човна. Звичайно човни переганяли в порожні, а вантаж переносили на собі. Але й тоді багато човнів, навіть порожніх, розбивалося в друзки. А тепер не було часу й на таку обережність.

— Вилазь, дідусю,— скомандував Ліверпул, приготувавшись відштовхнутися від берега і гайнути через пороги.

Але старий Тарвотер похитав сивою головою.

— Де вантаж — там і я,— заявив він.— Це єдиний спосіб проскочити. Бачиш, синку, я їду на Клондайк. Коли я буду в човні, то він, хоч не хоч, а дійде до Клондайку. А вилізу, то, чого доброго, й човна втратите.

— Але й перевантажувати його нема рації,— сказав Чарлз і, коли саме човна відпихали, раптом вистрибнув на берег.

— Вдруге без мого наказу й не пробуй! — крикнув Ліверпул навздогін йому, в той час як човен підхопила течія.— Більше не дозволю обходити пороги пішки, гаяти час; тепер жди, поки він дійде!

І справді, на те, що забрало у них десять хвилин річкою, Чарлзові потрібно було півгодини суходолом. Чекаючи на нього на озері Бенет, вони розбалакалися з кількома обідраними старожитцями, що вибиралися звідси додому. Звістки про голод стали ще тривожніші. Загін північно-західної кінної поліції, що стояв на тому боці озера Марш, де шукачі золота ступали на канадську територію, не пропускав далі жодного чоловіка, котрий не мав із собою сімсот фунтів харчів. У Доусоні тисяча чоловік з собачими

запрягами чекали льодоставу, щоб виїхати річкою по кризі. Торговельні фірми не спроможні були виконати договори на постачання продовольства, і компаньйони кидали жеребки, кому вертатися додому, а кому лишатись і розробляти ділянки.

— Це й залагодить усе,— заявив Чарлз, довідавшись про дії кінної поліції на кордоні.— Можеш, старий, уже й звідси повертати голоблі.

— Лізь у човна! — скомандував Ліверпул.— Ми їдемо на Клондайк, і дідусь їде з нами.

Вітер змінився на попутний південний і погнав човпа по Бенету під величезним вітрилом, що його змайстрував Ліверпул. Важкі паки із спорядженням правили за добрий баласт, і Ліверпул мчав щодуху, як зробив би й усякий сміливий моряк, коли кожна хвилина багато важить. На Оленячому переході вітер знову дуже вчасно перемістився на чотири румби на південний захід, погнавши подорожніх через протоку до озер Тегіш і Марш. Небезпечний Вітряний Рукав вони перепливали, коли заходило сонце, вже присмерком, при сильному вітрі. Тут на їхніх очах перекинулись і потонули два човни з шукачами золота.

Чарлз хотів був пристати до берега на ночівлю, але Ліверпул прямував далі через Тегіш, орієнтуючись по шуму хвиль на мілізнах та по випадкових багаттях, що їх запалили на березі несміливі або потерпілі аргонавти. О четвертій годині ранку він розбудив Чарлза. Старий Тарвотер, що тремтів з холоду й не міг спати, чув, як Ліверпул наказав Крейтонові перейти до нього на корму, а тоді став повчати його, не даючи тому й слова мовити.

— Слухай-но, приятелю, мовчи та слухай,— почав Ліверпул.— Ось що я хочу втовкмачити тобі в голову: *поліція повинна пропустити дідуся. Зрозуміло? Повинна пропустити.* Коли почнуть перевіряти наш припас — п'ята частина дідусева, втямив? На кожного з нас припаде менше, ніж належить, але якось виплутаємось. Так от *затям собі, і добре затям: треба, щоб усе пройшло гладко...*

— Якщо ти гадаєш, що я можу донести на це старе луб'я...— обурено почав Чарлз.

— Ти так гадаєш, а не я,— урвав його Ліверпул,— бо я и не говорив нічого такого. Так от добре собі затям: що ти там думав,— мені начхати. Важить те, що ти тепер надумав. Сьогодні десь надвечір ми будемо на поліційнім посту. Отож треба так усе підготувати, щоб не було до чого причепитися. Ну, а мудрому й слова досить.

— Коли ти гадаєш, що в мене на думці...— почав був Чарлз.

— Слухай-но,— урвав його Ліверпул.— Що в тебе на думці, я не знаю й не хочу знати. Я хочу, щоб ти зрозумів, що в мене на думці. Якщо вкрадеться якийсь сумнів і поліція заверне дідуся, я виберу першу-ліпшу затишну місцинку й висаджу тебе. А потім всиплю тобі такого перцю, що й до нових віників не забудеш. Затям це собі, і то добре затям. І не так собі, на півсили, а почастью добряче, так, як справжній чоловік може почастивати. Вбити я не вб'ю, але памороки відіб'ю.

— Та що ж я маю робити? — мало не заскиглив Чарлз.

— Лише одне,— було останнє слово Ліверпулове. — Молити бога! Так палко молити бога, щоб поліція пропустила дідуся, що вона таки пропустить його. Оце й усе. А тепер

марш спати.

Ще не встигли вони добратися до озера Ле-Баржу, як землю вкрив такий сніг, що й за півроку не розтане. Та й до берега стало важче приставати, бо він уже брався кригою. В гирлі річки, якраз там, де вона вливається в Ле-Барж, вони побачили з сотню човнів аргонавтів, що їх затримав шторм. З півночі, через увесь обшир великого озера, без кінця шугала снігова буря. Три ранки зряду Ліверпул з товаришами змагалися з вітром та розбурханими хвилями, що заливали човен і зашерхали на ньому кригою. Четверо їх надсаджувалися на веслах, а старий Тарвотер увесь час сколював лід і викидав за борт, і тільки тому й не задубів з холоду.

І кожного з цих трьох днів, доведені до розпачу, вони мушили безславно відступати й шукати захистку в гирлі річки. На четвертий день там уже згромадилося понад триста човнів, і дві тисячі аргонавтів знали, що, як тільки ущухне буря, Ле-Барж замерзне. Там, за озером, бурхливі річки ще багато днів не спинять свого бігу, але хто чим-скорше не проскочить туди, тому судиться на цілих шість місяців умерзнути в кригу.

— Сьогодні проб'ємося,— заявив Ліверпул.— Ні за що назад не повернемо. А хто сконає на веслах, нехай воскресне й знов веслує.

І таки пробились. До смерку вони дісталися на середину озера і далі веслували цілісіньку ніч, коли вітер ущухав; вони засинали на веслах, Ліверпул будив їх стусанами, і вони знову бралися гребти й пливли, ніби в нескінченному кошмарі. Тим часом на небі висипали зорі, хвилі вляглися, і гладенька, наче аркуш паперу, поверхня озера почала братися тоненькою кригою, що під ударами весел дзвеніла, мов розбиване скло.

А коли зайнявся ясний і холодний світанок і вони ввійшли в річку, позаду розіслалося суцільне море криги. Ліверпул придивився до свого старого пасажира: той зовсім знесилів і був ледь живий. Та тільки Ліверпул повернув човна до берегової криги, щоб зігріти Тарвотера коло багаття й дати йому гаряченького, як Чарлз напався на нього,— шкода, мовляв, дурно гаяти час.

— Це тобі не комерція, тож не сунь свого носа у чуже просо,— заявив йому моряк.— На воді я порядкую. Ви— лась-но краще та нарубай дров, тільки гляди, щоб вистачило! За дідуса треба подбати. Ти, Епсоне, розпали багаття на березі. А ти, Біле, приладнай у човні юконську грубку. Дідусь найстаріший з нас, хай сидить собі біля вогню і гріється всю дорогу.

Так і зробили, і підхоплений течією човен помчав, мов річковий пароплав, димлячи двоколіійною трубою; він застрявав на мілинах, кружляв у водовертях, проносився через пороги й стрімкі ущелини, все далі заглиблюючись у північний зимовий край. Притоки Великий і Малий Лосось несли у Юкон шерет, а за порогами з дна річки зринув донний лід, встеливши всю поверхню кришталевим шумовинням. Забережні щодень зростали і там, де течія спокійніша, досягали вже ярдів ста завширшки. А старий Тарвотер, натягши на себе все своє шмаття, сидів біля грубки, підтримуючи в ній вогонь. Ані вдень ні вночі не відважуючись спинятися від страху, що річка от-от

стане, вони сміливо мчали вперед, а позад них шар криги все щільнішав.

— Гей, як ти там, друзяко? — час від часу гукав моряк.

— На всі п'ять! — навчився відповідати Тарвотер.

— Як же мені, синку, віддячити тобі за все? — перегортаючи в грубці, звертався іноді Тарвотер до Ліверпуля, що правував на закрижанілій кормі і, щоб зігрітись, бив об поли то однією, то другою вільною рукою.

— Заспівай-но лиш мені оту свою давню пісню,— була незмінна відповідь.

І Тарвотер хрипким голосом заводив свій гімн,— так само, як завів він його наприкінці, коли їхній човен, розштовхуючи крижини, повернув до доусонівського причалу, і весь надбережний Доусон наставив вуха, дослухаючись до його переможного співу:

*Як аргонавти в давнину,
Пливе шляхом тяжким,
Тум-тум, тум-тум, тум-тум, тум-тум,
За Руном Золотим.*

Чарлз усе-таки доніс, але так обережно, що ніхто з його супутників, а найменше з усіх моряк, і не дізнався про це. Побачивши дві великі відкриті баржі, куди садовили людей, він розпитав, що це Комітет порятунку виловлює і виряджає вниз Юконом тих, хто не має харчів. Сподівалися, що останній невеличкий доусонський пароплав, поки стане річка, встигне довести ці баржі на буксирі до Форту Юкону, де повмерзали в кригу судна з продовольством. В усякому разі, хоч би там що з ними сталося, Доусон спекався б зайвих ротів. Отож до Комітету порятунку й поспішив Чарлз, щоб нишком повідомити кого слід про немічного старого, що без грошей і харчів. Тарвотера забрали одним з останніх, і коли Ліверпул вернувся до човна, з берега він побачив, як оточені шугою баржі зникають за поворотом річки нижче від Лосячої гори.

Пливучи увесь час серед дрібної криги і щасливо обминувши кілька заторів па юконських мілизнах, баржі пройшли ще сотні миль далі на північ і вмерзли в лід бортом до борту з продовольчим транспортом. Тут, за Полярним колом, старий Тарвотер і влаштувався на довгу північну зимівлю. Він працював щодня по кілька годин — рубав дрова для пароплавних компаній, і за це харчувався. Решту часу нічого було робити, отож він вилежувався в рубленій хатині.

Тепло, відпочинок і достатня їжа вилікували його від сухого кашлю й відновили йому сили, наскільки це було можливо в такому похилому віці. Проте ще до різдва брак свіжої городини призвів до цинги, і один по одному шукачі золота, занепадаючи духом, злягали у свої койки, здані на ласку лихої долі. Та не такий був Тарвотер. Не чекаючи перших ознак цинги, він почав застосовувати єдиний свій засіб проти всіх хвороб — рух. На старій факторії серед різного мотлоху він знайшов кілька ірікавих пасток, а в одного з капітанів позичив рушницю.

Спорядившись таким чином, він кинув рубати дрова і почав заробляти вже більше, ніж потребував на харч. Не занепав він духом і тоді, коли в нього самого почалася

цинга. Як і раніш, старий обходив пастки і співав свій давній гімн. Жоден песиміст не міг похитнути його впевненості, що він витрусить з моху Аляски свої триста тисяч доларів.

— Таж у цій околиці золота немає,— казали йому.

— Золото там, де його знаходять, синку. Чи не мені ж це знати? Адже я його копав, коли тебе ще й на світі не було — аж у сорок дев'ятому! — відказував він.— Чим була долина Бонанзи? Лосячим пасовищем. Жоден шукач і глянути туди не хотів, а от стали ж напивати там по п'ятсот доларів на миску і видобули п'ятдесят мільйонів доларів. Так само було й з Ельдорадо. Звідки ж ви знаєте, а може, просто під цією самою хатиною або он за тим горбом лежать мільйони й тільки чекають, щоб такий собі щасливець, як я, прийшов і витрусив їх?

Наприкінці січня лихо спіткало старого. Якийсь дужий звір — чи не рись, як гадав Тарвотер,— потрапив в одну а маленьких пасток і потяг її за собою. Старий погнався за ним, але його застиг такий снігопад, що він загубив слід звіра і свій власний слід. Після короткого зимового дня наступала двадцятигодинна темрява, і всі зусилля Тарвотеріві знайти в присмерку дорогу серед густого снігу призвели лише до того, що він і зовсім заблукав. На щастя, коли взимку на півночі випадає сніг, завжди теплішає, і замість звичайних сорока-п'ятдесяти або навіть шістдесяти градусів морозу було тільки п'ятнадцять. До того ж він був тепло одягнутий і мав із собою повну коробку сірників. Поліпшило його становище й те, що на п'ятий день він добив підстреленого кимось лося, який важив добрих півтонни. Настеливши ялинового гілля біля туші, він улаштував собі табір і вирішив тут-таки й зимувати, якщо його не розшукають або не доконає цинга.

Але збігло два тижні — і не було ніяких ознак, що його шукають, а цинга виразно посилювалась. Довгі години він то спав, то не спав, скулячись коло багаття й ховаючись від холоду й вітру за ялиноюю загородою. Але в міру того, як його обіймала зимова сплячка, години неспання все скорочувалися, перетворюючись на напівзабуття чи напівдрімоту. Проблиски свідомості, що він — Джон Тарвотер, поступово згасали, все далі поринаючи в глибини первісного його ества, що сформувалося ще до того, як людина стала людиною, і в ті часи, коли людина формувалася, коли вона перша з усіх тварин заглянула в себе й заклала початки моральності в страхітливих творіннях фантазії, населених потворами її власних суперечливих бажань.

Як хворий на гарячку час від часу приходить до пам'яті, так і старий Тарвотер прокидався, смажив собі м'ясо і підкладав дров до багаття, але з кожним разом усе надовше й надовше охоплювала його якась сонлива млявість, і в напівсвідомості він уже не розрізняв, коли марить наяву, а коли — вві сні. І тут, у найглибинніших сховках неписаної історії людства, він спіткався з незбагненними й неймовірними, наче кошмар або марення божевільного, потворами, яких створила мораль первісної людини і які й досі змушують людину снувати химерні видива, аби уникнути тих примар чи то боротися з ними.

Одне слово, під тягарем своїх сімдесяти років, на самоті з безмовною пустелею

півночі, Тарвотер, немов запаморочений опіумом або снотворним, повернувся до інфантильного мислення людини з часів первісного світу. Похмура тінь смерті маяла крильми над скуленим Тарвотером, а він, як його далекий пращур — людина-дитя,— складав міфи й молився сонцю, сам і творець героїв, і герой, що вирушив на пошуки казкових недосяжних скарбів.

Або він добуде цей скарб, говорила невблаганна логіка примарного краю підсвідомості, або порине у невисите море, у ненажерний морок, що кожного вечора цілком поглинає сонце — сонце, яке вранці знову відроджується на сході, через що воно й стало для людини першим символом безсмертя. Але цей примарний край призахідного сонця, що існував у глибині його підсвідомості, був тільки тінню близької смерті, яка повільно насувалася на нього.

Проте як же врятуватися від цієї потвори мороку, що повільно поглинала його зсередини? Занадто вже він знемігся, щоб мріяти про порятунок чи бодай хоч відчутти іскру такого бажання. Дійсність перестала існувати для нього. І не з бездоння його затьмареної свідомості могла вона відродитися. Заважкий був тягар років, завелика — кволість від хвороби, заглибокі — млявість і летаргія, викликані тишею й холодом. Тільки зовнішня дійсність могла вплинути на нього й пробудити в ньому усвідомлення реальності, інакше-бо з примарного царства тіней він непомітно перейде в цілковиту темряву небуття.

І він прийшов, цей посланець зовнішнього світу, нараз ударивши по його барабанних перетинках лунким, як постріл, форканням. Двадцять днів стояли п'ятдесятиградусні морози, і жоден порив вітру, жоден звук не порушували мертвої тиші. Як той курець опію переноситься зором від просторих хоромів свого марення до тісних стін убогої хатини, так і старий Тарвотер утупив свій притямнілий погляд у здоровенного лося з пораненою погою, що, захеканий від безсилля, витріщився на нього, застигши по той бік багаття. Тварина ця блукала наосліп у примарному царстві тіней і, тільки опинившись перед напівпригаслим багаттям Тарвотера, пробудилася до дійсності.

Він насилу стягнув з правої руки хутряну рукавицю, підбиту грубою вовною, і спробував натиснути курок, але не зміг ворухнути заляканими пальцями. Обережно, повільно — це забрало в нього кілька довгих хвилин — він просунув голу руку під укривала, потім під хутряну парку і, нарешті, за пазуху сорочки, під ледь теплу пахву лівої руки. Минула ціла вічність, поки пальці відійшли, і Тарвотер, усе так само поволі й сторожко, приклав рушницю до плеча й націлився у величезну тварину по той бік багаття.

Гримнув постріл, і один з двох мандрівників у царстві тіней упав додолу, в морок, а другий знявся догори, до світла. Заточуючись, мов п'яний, па своїх знесилених цингою ногах і трясучись із хвилювання та холоду, він протирав тремтячими пальцями каламутні очі і вдивлявся в навколишній реальний світ, що постав перед ним з такою запаморочливою раптовістю. Тарвотер здригнувся всім тілом і тільки тоді збагнув, що дуже довго — а скільки, то й сам не знав — він снів в обіймах смерті. Він зумисне

плюнув і почув, як слина затріщала у повітрі,— отже, мороз шістдесят градусів з гаком. Справді, того дня спиртовий термометр у Форті Юконі показував сімдесят п'ять під нулем, тобто сто сім морозу, бо за Фаренгейтом точка замерзання — тридцять два градуси вище від нуля.

Тарвотерів мозок, повільно оживаючи, нагадав людині, що треба діяти. Тут, у цій безмежній пустелі, панує Смерть. Сюди прибукали два поранених лосі. Проясніле під час великих морозів небо допомогло Тарвотерові зорієнтуватись, і він вирішив, що обидві підстрелені тварини прийшли зі сходу. Отже, на сході люди — хтозна, білі чи індіанці, але в усякому разі люди, що підтримають його в біді, допоможуть йому пристати до берега життя у цьому морі мороку.

Хоч і через силу рухався він, зате рухався в реальному світі, лаштуючи рушницю, набої, сірники й торбину з двадцятьма фунтами лосятини. Потім воскреслий аргонавт, заточуючись і кульгаючи на обидві ноги, обернувся спиною до небезпечного заходу й пошкунтильгав на животворний сонцедайний схід.

Через скільки днів — а скільки саме, він так ніколи й не дізнався,— снуючи сніг та видива й мугикаючи свою давню пісню про сорок дев'ятий рік, немов людина, що потопав і виринає і з останніх сил утримує свідомість над безоднею мороку, Тарвотер вийшов на засніжений схил ущелини й побачив унизу пасемко диму і людей, що покидали роботу й витріщилися на нього. Заточуючись, він спускався до них і все ще мугикав свою пісню, а коли йому забило дух і пісня урвалася, вони закричали всяк на свій лад: "Микола-чудотворець!.. Борода!.. Останній з могікан!.. Дід Мороз!.." І коли він нарешті опинився серед них, то стояв тихо, не спроможний і слова вимовити, лише з очей його котилися великі сльозини. Довго він мовчки плакав, а тоді, нараз ніби опам'ятавшись, сів на сніг, так що кістки йому хруснули й затріщали, і з цього незручного положення повалився набік і спокійно втратив свідомість.

Не минуло й тижня, як старий Тарвотер знову був на ногах, і кульгаючи по хатині, куховарив для п'яти мешканців ущелини. Справжні старожитці-піонери, мужні й при звичаєні до знегод, вони так далеко забралися за Полярне коло, що нічого не чули про золото, знайдене на Клондайку. Тарвотер перший приніс їм цю звістку. Харчувалися вони лосятиною, олениною, вудженою рибою. доповнюючи цю дієту ягодами та соковитими корінцями диких рослин, припасеними ще з літа. Смак кави вони давно забули, вогонь добували за допомогою збільшувального скла, як мандрували куди, то брали з собою головешки, що ледве тліли, а в люльках палили сухе листя, від якого дерло в горлі й крутило в носі.

Три роки тому вони подалися в пошуках золота на північ від верхів'я річки Койоук і так дійшли аж до гирла Маккензі на узбережжі Північного Льодовитого океану. Тут, на китобійних судах, вони востаннє запаслися товарами білої людини, переважно сіллю та тютюном. Вирушивши на південь і захід у великий перехід до злиття Юкону з Поркюпайном біля Форту Юкону, вони знайшли золото на березі ось цього струмка, де й залишились добувати його.

Вони радо вітали появу Тарвотера, невтомно слухали його розповіді про сорок

дев'ятий рік і перехрестили прибульця на Старого Героя. Чаєм із хвої, відваром вербової кори, а також кислими та гіркими корінцями вони вилікували його від цинги, так що тепер він перестав кульгати і навіть помітно набрався тіла. І вони не бачили ніяких причин, чому б старому не добувати з землі багатий золотий скарб.

— Щодо трьохсот тисяч — ручитися не можемо,— сказали вони йому якось уранці за сніданком, перед тим як іти на роботу.— Але якщо б тисяч сто, Старий Герою? Займанка, гадаємо, того варта, розсипище багате, і ми вже й тобі ділянку відмежували.

— Що ж, хлопці, щиро вам дякую,— відповів старий Тарвотер.— Одне можу сказати — для початку й сто тисяч нічогенько, навіть дуже нічогенько. Звичайно, я на цьому не спинюсь і свої триста тисяч добуду. Адже задля цього я й приїхав сюди.

Хлопці засміялися й похвалили його завзяття, кажучи, що в такому разі їм доведеться пошукати для нього багатшого місця. А Старий Герой вирішив, що як тільки прийде весна й він почуватиме себе бадьоріше, то неодмінно сам вибереться і понишпорить довкола.

— Хто зна,— зауважив він, вказуючи на пагорб по той бік річки,— може, там під снігом мох росте просто на золотих самородках.

Більше він нічого не сказав, проте в міру того, як сонце підбивалося вище, а дні довшали й теплішали, усе частіше поглядав потойбіч струмка на терасу перед схилом. І ось одного разу, саме в розпалі відлиги, він перебрався через струмок і видерся на ту терасу. Там, де вище, земля відтанула вже завглибшки на цілий дюйм. Над одною такою розталлю Тарвотер нагнувся, вхопив великими гудзуватими пальцями пучок моху й вирвав з корінням. Під сонячним промінням зблиснула тьмянувата жовтизна. Старий потрусив мох, і з корінців, немов рінь, посипалися на землю чималі самородки — Золоте Руно, яке тепер лишалося тільки стригти.

І досі ще не забуто записаного в аналах Аляски літнього рушення 1898 року, коли з Форту Юкону до копальні під Тарвотеровим горбом ринули тисячі людей. І коли старий Тарвотер, продавши свою ділянку компанії Боуді за чистих півмільйона, повертався до Каліфорнії, він аж до самої пароплавної пристані Форту Юкону їхав верхи на мулі недавно пробитою стежкою із зручними будиночками для подорожніх.

За першим сніданком на океанському пароплаві, що вийшов із Сент-Майкла, йому прислуговував сивуватий, скорчений цингою офіціант з виснаженим обличчям, що кривилося від болю. Тарвотер аж двічі мусив пригланутись до нього, поки впевнився, що це й справді Чарлз Крейтон.

— Що, синку, кепсько повелося? — запитав Тарвотер.

— Таке вже мов щастя,— поскаржився той, коли впізнав Тарвотера й вони привіталися.— З усього нашого гурту тільки на мене напала цинга. І що за пекло я витерпів! Ті троє всі здорові, працюють, заробляють на харчі, щоб узимку піти на розвідку вгору по Білій. Енсон теслярством щодня заробляє по двадцять п'ять доларів. Ліверпул має по двадцять,—він рубає ліс для тартака, а Здоровань Біл — по сорок, бо працює старшим пилярем. Я силкувався як міг, і якби не цинга...

— Бачиш, синку, хоч ти й силкувався, та нічого в тебе не вийшло, бо надто вже ти

дратливий та черствий через ту свою діловитість. Ось що я тобі скажу. Ти тепер такий каліка, що де вже тобі працювати. Я заплачу капітанові за твій проїзд — вилежуйся й відпочивай, поки доїдемо. Це все за те, що ви мене тоді взяли з собою. А що ти гадаєш робити, як прибудеш до Сан-Франціско?

Чарлз Крейтон знизав плечима.

— Тоді ось що,— вів далі Тарвотер.— Для тебе внайдеться робота в мене на фермі, поки роздобудешся знову на свою комерцію.

— Я б керував вашими справами... — зразу пожвавішав Чарлз.

— Е, то вже ні, добродію,— рішуче відмовив Тарвотер.— Але там у мене завжди знайдеться яма, що її треба для стовпа виконати, або дрова, що їх треба нарубати, та й клімат у нас чудовий...

Тарвотер повернувся додому як справжній блудний дідусь, і для нього зарізали й засмажили вгодованого тельця. Але перш ніж сісти за стіл, він побажав пройтися по своєму маєтку. І всі його кревні й богом дані сини й дочки мусили йти з ним і улесливо заглядати в його старечі гудзуваті руки, що порядкували півмільйоном. Він ступав попереду й навмисне говорив неймовірні дурниці, проте жодна з них не викликала заперечень у його почту. Старий зупинився біля зруйнованого водяного млина, що його сам колись спорудив з доброго дерева, і обличчя йому засяяло радістю, коли він глянув на весь обшир Тарвотерової долини, на далекі горби аж ген перед верхів'ям гори Тарвотер — усе це тепер знов належало йому.

Нараз щось кумедне спало старому на думку, і, щоб приховати веселі вогники в очах, він одвернувся й висякав носа. У супроводі цілої родини підійшов він до старої трухлявої клуні й підняв з землі почорнілу від часу голоблю.

— Вільяме,— сказав він.— Пам'ятаєш нашу розмову саме перед тим, як я вирушив на Клондайк? Авжеж-бо, пам'ятаєш, Вільяме. Ти сказав мені тоді, що я навіжений. А я тобі відповів, що якби я посмів своєму батькові таке сказати, він би мені голоблею всі ребра перелічив.

— Та то я жартома,— намагався викрутитись Вільям.

Вільям був сивуватий чоловік років сорока п'яти. Його дружина й дорослі сини стояли тут-таки, поряд, зчудовано дивлячись на діда, котрий навіщось скинув піджака й дав його потримати Мері.

— Ходи-но сюди, Вільяме,— владно наказав він.

Ні в сих ні в тих Вільям неохоче підійшов.

— Ото покуштуй, синку, чим мене не раз частував мін батько,— примовляв старий Тарвотер, заходившись лупцювати сина голоблею по спині та по плечах.— Вважай, я по голові тебе не б'ю. А от мій батько був такої запальної вдачі, що, бувало, зовсім забуде про голову" б'є куди поладя. Та не дригай так ліктями, а то ще й по кістці ненароком улучу. А тепер скажи мені, синку, чи сидить ще у твоїй голові думка, що я навіжений?

— Ні! — зарепетував Вільям, пританцьовуючи з болю.— Ти не навіжений, батьку! Кажу ж бо, ні!

— Отож-бо й є,— розважливо мовив старий і, кинувши набік голоблю, почав

натягувати піджака.— А тепер ходімо всі обідати.

Примітки:

Клондайкська гарячка — Клондайк — притока Юкопу, що на ній, а також на суміжних річках, 1896 року відкрито багаті золоті родовища, після чого тисячі золотошукачів рушили на Аляску.

Аргонавти — давньогрецькі герої, що на казковому кораблі "Арго" нібито здійснили плавання по золоте руно до Колхіди.

Патагонська золота гарячка — розпалася в кінці XIX ст. після появи чуток про великі родовища золота у Патагонії (південна частина Аргентини).

Каліфорнійська гарячка — почалася 1848 р. після відкриття багатих родовищ золота у Каліфорнії.

(351) Нова Англія — північно-східна частина США, один з районів найдавнішої англійської колонізації в Америці.